

Radionice o ratu leta '99.

@ene u crnom su se susrele u avgustu "99 u Ulcinju u Crnoj Gori. Jedna manja grupa koja je radila na planiranju me|u-narodnog skupa, i na razmatranju dosada{njeg rada grupe kroz projekat "Putuju}e `enske mirovne radionice". Bilo nas je oko {ezdeset iz deset gradova Srbije, Vojvodine, Sand`aka i Crne Gore, dve aktivistkinje iz Pri{tine i @ene u crnom iz Italije, Nema~ke, [panije, Velike Britanije.

Od pet radnih dana dva smo organizovale radionice sa namerom da razmenimo iskustva. Prvog dana radionica je bila na temu "Kako sam se ose}ala u odnosu na dva rata: NATO bombardovanje i etni~ko ~i{enje Albanskog stanovni{tva na Kosovu?", Drugog dana smo razgovarale na temu "Indivualnih i kolektivnih vidova otpora ratu".

Bilo nam je va`no da ~ujemo jedna drugu iz raznih krajeva od [panije do Kosova. Iz ove dve radionice pripremile smo vam kra}i izvod: pre svega osamnaest svedo~enja `ena. Pored toga izvukle smo kratke izjave `ena, koje su ponekad govorile mnogo vi{e nego ~itave pri~e.

Bilo nam je jako va`no da budemo

ponovo zajedno. Izabrale smo Ulcinj jer je to multinacionalni, multireligiozni, multijezi~ki grad na moru. Ulcinj je bio retko mesto do koga su mogle da do|u na{e prijateljice iz Pri{tine. Isto tako, aktivistkinje iz inostranstva su mogle da u|u u Crnu Goru bez viza. Tre}i dan ovog skupa a prvi put od po~etka bombardovanja organizovale smo javno STAJANJE @ENA U CRNOM. Pored gradske pla`e, pored mora, ispod starog grada. Posle vi{e od pet meseci ponovo smo se obukle u crno, iznele na{e natpise protiv rata i delile letke prolaznicama. Pored jednog starog ogromnog hrasta na kome je bilo izlo`eno: jedna umrlica sa krstom, jedna sa petokrakom, dve sa zelenim obodom i arapskim slovima, jedna objava rukom pisana o prodaji barke, a druga o prodaji ku}e. Da, u Ulcinj }emo se ponovo vratiti.

pripremile

Rada @arkovi}
Lepa Mla|enovi}

* Jednostavno, nisam mogla da prihvatim ti{inu. (Svetlana, Kragujevac)

* Jako glasno sam pu{tala takozvane izdajni-ke radio stanice. (Marta, Priboj)

* @ele}i da budemo glas na{ih prijateljica „bez glasa“, {irile smo vijesti koje smo dobijale od na{ih prijateljica iz Beograda. (Odila, Schio)

* Ja sam `ena sa gnevom. ([tefica, Beograd)

* Meni se ~inilo da `ivimo posljednje trenutke `ivota, pa se svi trudimo da glu-mimo kako je sve normalno. (Ziba, Novi Pazar)

* Onoga dana kada smo u{li u na{ (@ena u crnom) stan i ponovo uklju-ile ra-unar, znala sam da smo mi pobijedile strah i rat. (Dunja, Beograd)

* Morala sam da budem kod ku}e da bih odgovala na telefonske pozive. (Rada, Beograd)

* Najstra{niji ose}aj u ratu je kada gubite najro|enije, prijatelje. (Zorica, Kraljevo)

* Prvo na {ta sam pomislila bilo je koliko imam vode, {ta }u da radim za struju i koliko imam zaliha hrane. (Mimoza, Pri{tina)

* Suo-ila sam se sa problemom op-stanka, mogu}e gladi. Po{to u ku}i nis-mo imali ni novca ni rezervi hrane, mis-lila sam {ta }u dati deci da jedu. (Nada, ^a-ak)

* Mostove im nikad ne}u oprostiti. (Ru`ica, Novi Sad)

* Bojala sam se gomile sveta, pani-nih izjava – {ta su ~uli, gde je ga|ano, kakva nam je dalja sudbina. (Jel-ica, Kraljevo)

* Za Vojvodinu je etni-ko ~i{enje

paranoja. (Ru`ica, Novi Sad)

* Meni je degutantno da kritikujem Milo{evi}a. (Vera, Vrnja~ka Banja)

* ... i onda, kad je meni Mimoza rekla da se ona pla{i svojih koraka, ja gledam tu sliku: grad je pust i ona ide sama uz tu stranu i boji se... (Sta{a, Beograd)

* Te{ko je sve to gledati i slu{ati sa strane, nemo}na da pomogne}. (Zorica, Nik{i})

* Ovo ose}anje besa i nemo}i nosim sve ove godine od '90., '91. (Aida, Novi Pazar)

* Ja sam napravila spisak svih mojih prijatelja iz Pri{tine, pa kad bih saznala da je neko od mojih zdrav i `iv, onda sam to ime ofarbala u `uto. (Ursula, Nuernberg)

* Onda smo nau-ile sve telefone na-pamet, da nigde ne pi}e Pri{tina, i zbog nas i zbog njih. (Bobana, Beograd)

* Licemerje se najvi}e ogleda u tome {to su se sa jedne strane tro{ile milijarde na oru`je i vojne operacije, a sa druge strane dolazili su nam na vrata i tra`ili novac, jer im nije bilo jasno kako da se suo-e sa problemom izbeglica. (Marija Nita, Padova)

* Bila sam bijesna na sve te ljude koji su rje{avali kosovsko pitanje kako to da se na pragu XXI vijeka jo{ uvijek jedan rat rje{ava nekim drugim ratom. (Snje`ana, Nik{i})

* U odnosu na svoju vladu osetila sam izraziti otpor. Smatrala sam neprih-vatljivim da jedna levi-arska vlada za-uzme ratnu poziciju. To je bilo poja-ano ~injenicom da `ivim 45 km od ameri-ke baze u Avianu. (Ana Lisa, Udine)

* Kao {to postoji druga Italija koja se ne sme identifikovati sa italijanskom vladom, tako postoji i druga Srbija, koja se ne identifikuje sa Milo{evi}em. (Gianinna, Verona)

* Za mene, najtragi~nije je da ceo ljudski `ivot stane u dve kese. (Ziba, Novi Pazar)

* Jedan od na~ina na koji rat uni{ta-va `ivote jeste sudbina izbeglica (Maria Nita, Padova)

* Kolone i kolone ljudi su dolazile u Sarajevo. Oni su, bukvalno, spavali na ulici. (Jadranka, Sarajevo)

* Do{lo je do svrstavanja: jedan deo ljudi je video stradanje na Kosovu, drugi deo je video {ta se de{ava u Srbiji. Mi smo govorile i o jednom i o drugom. (Elizabeta, Torino)

* Da li neko zna da se mobilizacija odvijala no}u? (Vera, Vrnja~ka Banja)

* Iz Kraljeva je mobilisano 28.000 ljudi. U jednom malom selu pokupljeno je 175 mu{karaca. (Zorica, Kraljevo)

* ^udno mi je kada ~ujem da su se ljudi pla{ili bombardovanja. Jer na Kosovu, ljudi su se bojali samo policije i vojske. (Mimoza, Pri{tina)

* Pretpostavljala sam da svaka bomba ima svoj cilj, ali nisam znala {ta taj cilj predstavlja. (Olga, Novi Sad)

* U osam sati je bila prva sirena, taj zvuk mi jo{ odzvanja u u{ima. (Marta, Priboj)

* Kad su na{ grad prona{li na mapi, kad su po~eli da ga ga|aju, onda je prestao strah od mogu}e policijske ili vojne intervencije. Ostao je samo strah da ne proma{e. (Ziba, Novi Pazar)

* Sedela sam u parku sa prijatelji-

com, pod sirenama i bombama, pile smo pivo i zezale se. Tada sam joj obja{njavala da dve Albanke nisu mogle da sede uve~e u 12 sati po parkovima poslednjih deset godina. (Bobana, Beograd)

* Za mene je svaku bombu potpisao Milo{evi} i on je odgovoran. (Lepa, Beograd)

* Stalno smo zvale Pri{tinu i ~ule se sa Munirom i Sulejmanom. Oni su govorili po jednu re~enicu, a ja sam, kroz moja iskustva iz Bosne, videla sve ostalo. (Rada, Beograd)

* Verovala sam da bosanska lekcija mo`e da spre~i ono {to se de{ava na Kosovu. (Yolanda, Los Corrales)

* Ja sam zaobilazila Trg republike. (Sta{a, Beograd)

* Meni je te{ko palo {to nisam mogla da iza|em na Trg Republike i dr`im transparent „Albanke su na{e sestre“. (Borka, Beograd)

* Eufori~no slavlje na trgovima i mostovima Beograda nikada ne}emo oprostiti. (Vera, Vrnja~ka Banja; Jelica, Kraljevo; Aida, Novi Pazar)

* Mislim da pet srpskih Vili Branta do|e i zatra`i opro{taj, ne bi bilo dovoljno. (Borka, Beograd)

* @eljela sam da se izolujem, da `ivim u nekom svom svetu nade. Znala sam da ho}u i mogu da pre`ivim sav taj u`as. (Jelica, Kraljevo)

* Tr~ala sam svako ve~e dok je trajalo bombardovanje, jer mi je to bio na~in da se ispraznim. (Rada, Beograd)

* Svoje psihi~ko stanje sam sa~uvala tako {to sam oti{la u vikendicu i uzela a{ov da riljam jedno 15 dana. (Ema, Kragujevac)

* Trudili smo se da kupujemo {to vi{e cve}a i da ga sadimo. ^itali smo sve one knjige za koje ranije nismo imali vremena. (Mimoza, Pri{tina)

* Slu{ala sam sve vreme bombardovanja kubansku muziku. (Sta{a, Beograd)

* Ve~eri kad je zapo~elo bombardovanje iza{li smo na trg. Nismo mogli ostati kod ku}e sami i razdvojeni. Bilo nam je va`no da budemo zajedno. (Ana Lisa, Udine)

* Po~etkom maja, na sastanku u Knji`evnom klubu u ^a~ku, u meni se rodila sintagma: ne pristajem. (Nada, ^a~ak)

* Jedna od na{ih parola na stajanju @ena u crnom je bila: „Ako tebe nema, nedostaje jedna `ena.“ (Yolanda, Los Corrales)

* Ja `elim da podstaknem sebe i sve nas na politiku malih koraka i `elim da politika malih koraka prekrije celu plane-tu. (Laura, Udine)

Bobana, Beograd

Mi iz Autonomnog `enskog centra smo se organizovale, kada je po~eo rat, da telefonski koliko je bilo mogu}e, podr`avamo `ene u celoj Jugoslaviji. Po~ele smo tako {to smo prvi dan, (mislim da je to i nas izvuklo iz cele te panike), non-stop okretale telefone po celoj Srbiji i hrabrile `ene da izdr`e strah, i pri~amo o tome {ta se de{ava u njihovim gradovima. Ono zbog ~ega se ja najbolje ose}am je i to {to smo svaki dan pozivale na{e drugarice iz Pri{tine, koliko su telefonske

veze dozvoljavale. Ono {to ja mogu da ka`em, to je da kada ~ujete njihove glasove, negde odozdo, i kad sam ja pri~ala sa Igbalom, kad sam nju ~ula, mislim da je meni rat u Beogradu bio potpuno nekako mali. Nekako sve to bombardovanje se izgubilo u strahu, u svemu. ^ini mi se da sam u svakom trenutku znala koliko je dole mnogo, mnogo te`e. Znae kako, sve to gledate na TV, gledate CNN, BBC, gledate kolone i pri~aju vam non-stop o tome, ali to ne mo`e da se poredi sa ose}ajem kada ~ujete nekog `ivog, koga pri tome jako volite, kako vam pri~a iz nekog mra~nog ugla o tome da su navu~ene zavese, da nesme glasno da se pri~a, da se boji da }e upasti policija, to prosto mo`e samo da se do`ivi. Koliko god to bilo te{ko, moja neka slika kad me je bilo najvi{e strah, slika koju sam imala je da sam ja Albanka, da isto tako padaju bombe, da sedim u }o{ku i da ~ekam da upadne banda vojnika koji mogu da mi urade bilo {ta. Drugi strah odnosno bol koji sam imala u Beogradu je to {to ni{ta nismo mogle da ka`emo. U jednom momentu, kada je policija upala kod Nata{e Kandi}, onda smo se mi u Centru stra{no upla{ile da }e do}i isto tako i kod nas. Onda smo nau~ile sve telefone napamet da nigde ne pi{e Pri{tina, i zbog nas i zbog njih. Najte`e mi je bilo po{to smo na tabli u Centru imale veliki papir na kome su na{e prijateljice Albanke, koje su dolazile (gore je pisalo u~imo albanski) i onda su one dopisivale ne znam kako se ka`e feministkinja, pa kako se ka`e ovo, pa kako se ka`e ono. Ja sam to morala da skinem u jednom momentu. Onda mi se ~inilo kako se sve ru{i. Kao da }emo zauvek ostati u

tom, ja ne znam, u tom fa{izmu. Ni{ta ne sme{ da ka`e{, pi{e{ mejlove u {iframa, sve radi{ u {iframa, telefonom pri-a{ u {iframa. To je bilo stra{no. Onda sam ja u jednom trenutku totalno "pukla" i rekla da ja to vi{e ne mogu i onda sam svim svojim prijateljicama u Hrvatskoj, Bosni, Makedoniji napisala sve {to sam mislila i posle toga su me isklju-ili sa Interneta. Jedina sre}a u tom periodu, koliko se se-}am, bila je kada ~ujemo da je neka od njih iza{la. Iza{la je ova , iza{la je ona. To je bilo najva`nije. Samo da se spasu. Eto, to je bio moj rat.

Aida, Novi Pazar

Mi skoro ve} deset godina ni{ta drugo ne radimo nego {to pri-amo o krivici. Ju-e smo dobili temu da pri-amo o svojim ose}anjima. Danas i ju-e mi pri-amo o krivici, a mi nismo slu-ajno ovde, da negde ne ose}amo krivicu ne bismo bili ovde. Ja volim da eksplicitno govorim o onome {to me boli, nervira, o onome {to je moj jad. Mislim da je ju-e Ru`a rekla: ja sam ljuta na NATO. Ja na NATO nisam ljuta uop{te. Italijanke, nismo ljute na vas, ja nisam ljuta na vas, a nisam ljuta na NATO, ja sam ljuta na Slobodana Milo{evi}a, moj jad, moj bol ima jedno ime, on se zove Slobodan Milo{evi}, kraj pri-e. Svi oni koji nisu hteli da vide {ta se '91 i '92. godine de{ava za-u|eni su NATO intervencijom. '91. kada je u Bosni po-eo rat ja sam bila na Novom Beogradu i gledala sam, prisustvovala sam nacionalnom orgazmu Novog Beograda kada su pratili tenkove na Vukovar. Da li mislite da bi sada druga-ije izgledale da smo tad stale na most i rekle: ej, to je moja zemlja, to je

na{a zemlja, to su na{a bra}a, na{i priatelji. Ne! '92. godine, kada je po-eo rat u Bosni ljudi su govorili, B-92 je pravio jednu anketu u javnom mnjenju: Ko to puca na Sarajevo? Pucali su marsovci, muslimani su ubijali sami sebe, samo Srbi nisu bili krivi. Pri-u razvijam dalje: studentski protest pre dve godine, znate {ta je bila glavna pri-a na tom protestu: tri prsta. Ja ne priznajem, ja nisam Srpkinja i ne}u tri prsta da vidim. OK, to je ne-ije nacionalno obele`je, ali to nije moj protest onda, to je srpski protest i cela pri-a je bila: Policijo idite na Kosovo. Nemojte nas da bijete, mo`ete da bijete [iptare, bijte bilo koga drugog, ali nemojte nas. Beogra|anima nikada ne}u oprostiti studentski protest, ovo sad glupiranje po mostovima, nikada to Beogradu ne}u oprostiti... ma koliko je to bila radna obaveza, ma koliko je to majmunisanje moralo i bilo kanalisanano, ne}u im to oprostiti.

Ja bih volela da mi neko od vas odgovori na pitanje: kako bi se zavr{io II svet-ski rat da saveznici nisu bombardovali Hitlera. Italijanke, vi ste imale Musolinija koji je rekao: Italijanska zemlja je `edna mlade krvi... {ta bi se desilo da saveznici nisu prekinuli Musolinija i Hitlera '44. i '45. godine. Da li neko od nas danas ima odgovor na pitanje kako da u`asnu reku fa{izma XX veka, kako da je zaustavi. Ovaj }e na{ biti poslednji veliki fa{ista u ovom veku. Nemojte da govorimo samo o Milo{evi}u i samo o NATO-u...

Znamo kakav je bio {panski fa{izam, znamo kakav je bio portugalski fa{izam, znamo kakav je bio rumunski tu do pre nekoliko godina ispred nas, znamo kako su oni zavr{ili. Ja se nadam da znam kako

}e se zavr{iti ovaj na{ fa{izam. Imamo li mi kao ljudska vrsta, ne kao @ene u crnom, ne kao/Muslimanka, Albanka, Srpkinja... imamo li mi civilizacijski odgovor kako da stanemo nasilju/fa{izmu na rep(?)

Ovo ose}anje nemo}i i besa na sve ove godine nosim od '90, '91. godine u svim antiratnim forumima. Kako sam ja pre`ivljavala sve ove dane – negde mi je u glavi jedna re~enica iz romana „Ljudo`der“, parafrazira}u je: ka`e, ako te neka velika nesre}a pritisne, ako te neko veliko zlo pritisne, ogrni se de-ijom ljubavlju i put }e sam da ti se otvori...

Ja sam svako jutro ustajala i svako ve~e legala sa mi{lju i molbom da mi bog da beskrajnu ljubav i razumevanje, da svakom oprostim, bez obzira koliko me povre|ivali, da mogu to da progutam i oprostim u ime svih nas, u svoje ime. Svako jutro i svaku no} nijednu drugu misao nisam imala. To je samo neki moj na-in odbrane. Ja mogu re}i da me nije bilo strah, nijednog trenutka se nisam bojala, naprosto kada znate da imate dobru vezu sa nekom ve}om silom, zovite to kako ho}ete. Puno sam ~itala i poku{avala da budem dobru duh tamo gde god sam se kretala, da budem dobru duh moje porodice, mog dru{tva, da uveseljavam, ja sam neopisivu koli~inu dobre energije isijavala iz sebe i stalno sam mnogo ~itala...

...u „Engleskom pacijentu“ ka`e: svi smo mi jedna ~udna geografija koju drugi ljudi prave od nas. Ja ne bih bila ovakva da se nisam dru`ila sa @enama u crnom, da se nisam dru`ila sa ljudima iz Centra za antiratnu akciju, Beogradskim krogom...

Pri~a o „Engleskom pacijentu“ je trebalo negde da bude paradigma za jednu zemlju bez granica, za jednu zemlju i za neki san koji svi mi negde definitivno sanjamo. I mi ne bi bili ovde da taj san ne sanjamo... Ja sam '90. godine putovala. Bila sam u Italiji, Austriji i Nema~koj i desilo mi se ~udesno ose}anje da prolazim kroz te zemlje i ni u jednom trenutku niko nas ne zaustavlja na granici, niko ne tra`i paso{, ja sam bila slobodan ~ovek '90. godine. Od '90. godine ja `ivim u tamnici, `ivim na nekoj `elezni~koj stanici u mrklom mraku i ~ekam neki voz koji se mo`da ne}e pojaviti, a ako se pojavi ko zna gde }e da ode. I negde svih ovih godina, kada mi je bilo svega dosta, jedini na-in da zadr`im snagu koja me je dr`ala ovde bili su neki ljudi kao {to ste vi. Misao da u ovoj zemlji ima, i pored tih ludaka koji su stra{ne stvari napravili na Kosovu i takvih ljudi, ja se nadam da }e kao posle II svetskog rata isto onako kako su vodili Nemce po koncentracionim logorima, kao stoku, da im pokazuju {ta su u ime velike Nema~ke i gde uradili nema~ki fa{tisti za njih, tako i nas voditi, po koncentracionim logorima po Bosni, po koncentracionim logorima i sobama za mu~enje po Kosovu i govoriti to smo mi uradili i ovo i jeste na{a krivica.

Nada, Podgorica

Za vreme bombardovanja je pogo|ena jedna kasarna u kojoj je poginuo jedan vojnik. Interesantno je {to je kasarna sva bila iseljena. Mene je to jako zbolelo, da pogine vojnik, jedan jedini, koji je bio tu. [ta je on tu zapravo radio? To sam i rekla

za radio Goricu da je prva `rtva rata bio vojnik, a gde su bile stare{ine? To sam govorila u 14h, a sutra ujutru u 5h, do{la je vojna policija, ~etvorica njih jako naoru`anih. Svom sinu sam govorila da ode da spava u prostorije SOS-telefona. Nije me poslu{ao i ostao je u stanu. On ima uvjerenje o osloba|anju od vojne obaveze i smatrao je da ga ne}e tra`iti. Do{li su u 5h ujutru. Nisam htela da otvorim, ali su oni tako uporno lupali da se moj sin iznervirao i otvorio vrata. U{li su sa pi{toljima, a ja sam ih molila da sa-ekaju da im poka`em to lekarsko uverenje, da je on oslobo|en vojske, ali oni to nisu hteli da pogledaju – rekli su meni: “E, sekta{ice iz nevladine organizacije, mi }emo tebi sad da privedemo dete.” Pokazala sam im vojnu knji`icu i to lekarsko uverenje, me|utim, oni su dr`ali ruku na pi{tolju i bilo je ili da ide ili u zatvor. On je oti{ao sa njima. Pro{lo je pet do {est sati, a nije se vra}ao. Po{to je njegov otac vojno lice, a ja sam razvedena od njega, po|em u komandu kod njegovog oca da vidim gde je. Njegov otac mi je saop{tio da je on “...tamo gde treba da bude, u PVO jedinici, koja se pokrenula prema Sjenici”. Posle toga, ja odem u Vladu Crne Gore, po{to smo mi bili u vanrednom a ne u ratnom stanju, tra`e}i potvrdu da nismo u ratnom stanju i da tra`im da se vrate. Me|utim, niko nije hteo da me slu{a. Sve moje kom{ije znaju da sam protiv odlaska mog sina u rat, a po{to su neki smatrali da treba da ide, granatirali su mi balkon jajima i kamenjem. Dok mi je sin bio tamo, pola kom{iluka se izolovalo od mene. Ja sam bila u nastra{nijoj traumi, ~ak sam ispljuvana i od mog brata. Rekao mi je da bru-

kam sina time {to molim da ga vrate i da treba da sam ponosna {to je tamo.

Nora, Pri{tina:

Za razliku, od svih Albanaca, koji su do`iveli zastra{ivanje i strah od policije i drugih vojnih jedinica, ja jo{ uvek mogu da ka`em da sam bila protiv bombardovanja. Na neki na~in koliko sam besna na Milo{evi}a i njegov re`im, toliko sam besna i na me|unarodnu zajednicu.

Pre po~etka bombardovanja, dok su trajali pregovori u Rambujeu, situacija u Pri{tini se znatno pogor{ala, {to se do tada nije ose}alo, pogotovu kada se uporedi sa drugim delovima Kosova. Krenule su i bombe, ljudi su po~eli da se zatvaraju u ku}e. Svako ve-e je bio neko ubijen. Bacane su bombe i u srpske i u albanske kafi}e i prodavnice. Ose}ala sam se kao da se to desilo u Bejrutu ili negde u Severnoj Irskoj. Mnogi su se nadali, sada pri-am kao Albanka, da }e se na}i neko mirno re{enje za kosovski problem u Rambujeu. Me|utim, ispalo je da ni{ta nije dogovoreno, da Milo{evi} opet igra neku prljavu igru. Narod, tako razo~aran, o-ajno je tra`io bombardovanje. Drugi neki spas za nas, albanski narod nije video. Ali niko nije verovao da }e bombardovanje stvarno krenuti. Mislili smo da }e biti isto kao i u oktobru. Da }e se pripremiti javno mnenje. Da }e vr{iti pritisak na Milo{evi}a i da }e sve odlo`iti za neke druge pregovore. Samo smo slu{ali vesti. Sve ostalo je bilo sekundarno. Samo vesti, vesti. ^ak nismo spavali. Iznenada, 24. marta, krenulo je bombardovanje. ^im smo ~uli da su avioni krenuli iz [kotske ose}ali smo, moje kolege u kancelariji i

ja, da se sprema neka oluja, da se ne{to lo{e desiti. Moje kolege su krenule ku}ama. Jedna moja koleginica i ja smo ostale do 3 sata. Na{a kancelarija je bila preko puta SUP-a i o~ekivale smo da }emo biti blokirane ili da }e neko baciti ru-nu bombu. Jednostavno nisam mogla da odem iz kancelarije. Telefonske veze nisu radile. Bila sam veza na terenu. Ose}ala sam se jako bespomo}no. Sad nisam bila ja ta koja nekom treba da pomogne. Tada sam ose}ala da meni treba podr{ka i pomo}, jer sam bila potpuno nemo}na. Osetila sam strah u sebi. Oti{le smo ku}i okotri. [etale smo po gradu. Tada sam se zadnji put videla sa mojom najboljom prijateljicom. Videli smo da ljudi kupuju sve po prodavnicama, jer su znali da }e se zatvarati po ku}ama. Videli smo tenkove po gradskim raskrscnicama. Uхватила me takva nervoza da nisam znala {ta da radim u sred dana. Da se zatvorim u ku}u? To je bilo abnormalno za mene. Nisam mogla da se zatvorim u ku}u i da ~ekam {ta }e se desiti.

Onda su se za~ule sirene koje ozna~avaju vazdu{nu opasnost: Zatvorili smo se po ku}ama. Oko 6 sati grad je ostao bez struje. Videti toliki grad bez jednog svetla, bez jednog glasa, mislila sam da su ~ak i `ivotinje nestale, ni{ta se nije videlo, ni{ta se nije ~ulo. U tom mraku bila sam jedino sre}na {to je telefon napokon pro-radio. Moja jedina uteha bili su prijatelji i u Pri{tini i van Pri{tine, u Beogradu, sa kojima sam ostala u kontaktu. Tokom no}i dok je trajalo bombardovanje, grad je jedino tada bio "osvetljen", dok su bombardovali vojne ciljeve, svi smo se pitali – Zar je mogu}e da ima toliko vojnih cilje-

va i oru`ja oko Pri{tine za koje mi uop{te nismo znali? Te prve no}i su po~ele policijske akcije. U nekim gradovima su bili paramilitarci, a u Pri{tini su to bile policijske jedinice, koja vrsta policije – ne znam. Ubili su najboljeg advokata Albanca sa njegova dva sina.

Zato sam i bila protiv bombardovanja jer sam znala da mi ne}emo lako pro}i, znaju}i kako policija radi na terenu, da je ta ista policija bila i u Pri{tini, da nema razloga da druga~ije postupa prema gradskom stanovni{tvu.

Sloboda kretanja je potpuno paralizovana. Ljudi su se u periodu od 10 -12h kretali samo po kom{iluku, tako da nismo imali uvida {ta se de{ava u drugim naseljima unutar grada Pri{tine. Tada je po~elo spaljivanje gradova. Prva na listi je bila ~akovica, skoro potpuno etni-ki ~ist albanski grad. Onda ubistvo civila naro~ito u dreni~kom podru~ju, Mitrovici, u metohijskom delu gde su se vodile borbe izme|u U^K i policije. Komunikacija je bila mogu}a jedino 100, 200 ili 300 metara dalje od ku}e. Retko koji Albanac je smeo da ode do grada, jer niko nije bio siguran da }e se vratiti bez posledica ili `iv. Najgore je bilo tokom no}i. ^ekali smo kada }e do}i policija ili paramilitarci koji su izvr{ili najve}e zlo~ine po Kosovu. Te no}i sam kod ku}e bila sa bratom i roditeljima. Bilo je trenutaka nemo}i kada sam ja kao antimilitarista pitala mog oca: „A za{to ti nisi kupio neko oru`je? ^ime }emo se mi braniti?“ Ono {to mi je olak{avalo tu nedelju provedenu u Pri{tini su ~esti telefonski razgovori sa raznim ljudima ne samo u Pri{tini, nego najvi{e iz Beograda i iz inostranstva. Ne mogu

opisati zašto, ali najviše mi je značilo da dobijem podršku iz Beograda. Ako me neko ne bi tokom dana zvao bila bih veoma ljuta. To je značilo jako puno ne samo meni nego i mojoj porodici.

Posle 4-5 dana odlučila sam da ne mogu ostati u Prištini, jer neću biti sposobna da iđem u inozemlje, a neću ni da umrem. Nego sam rekla ja ću da radim, da pomognem ljudima koji napuštaju zemlju, a ne da ja sama budem izbeglica i da tražim pomoć od nekoga. Naravno, znala sam da nigde neću ići osim u Beograd. Neću da čekam da me ponude Makedonci na granici, kao što su uradili sa albanskim izbeglicama koje su u blatu ostale nedelju dana. U Beograd sam uspela da odem zato što je došla moja direktorka i povela me sa sobom. Inače, ne znam da li bih uspela sama da izađem sa Kosova. Otišla sam tamo, ostala 2-3 dana i vratila se za Crnu Goru da tamo radim sa izbeglicama. Spavala sam po raznim kućama gde sam morala da naučim njihova pravila, ali nikada nisam rekla da ću se osećati kao izbeglica, da ću puno raditi da se što pre vratim na Kosovo, što sam na kraju i uradila.

Posle završetka istraganja u Crnoj Gori, ponovo sam se vratila u Beograd i ostala sam skoro 2 nedelje. Tu sam se suočila sa posledicama bombardovanja. Tu sam potpuno zaboravila da sam Albanka. Bila sam sa prijateljima i davala njima podršku. Videla sam kako NATO pogađa civilne ciljeve, zbog čega stradaju civili, žene i deca, nevini ljudi. Nisam znala da li da budem više besna zbog onoga što se dešava mome narodu ili zbog onoga što se dešava nevinim ljudima u Beogradu, time što se potpuno uništava jedna država, što su srušeni toliki mostovi.

Situacija se u Beogradu sve više pogoršavala i rekla sam da odem. Morala sam da se vratim u Albaniju i Makedoniju da radim sa ljudima, sa izbeglicama. Da pratim preko njih šta se dešava na Kosovu. Najviše sam vremena provela sa izbeglicama u severnoj Albaniji u mestu Kukës. Odavde sam slučajno nakon potpisivanja sporazuma ušla zajedno sa KFOR-om na Kosovo. Bilo mi je jako lepo kada sam nakon tri meseca ponovo došla na Kosovo. Bila sam srećna zbog dolaska u zemlju koju volim, u najljepši grad, ali u isto vreme bila sam besna što sam ušla sa tolikom vojskom, koju mrzim, koju smatram okupatorskom vojskom. Najgore je bilo kad sam videla kolone lokalnih Srba kako se spremaju da napuste grad zajedno sa vojskom. Iz Prizrena, najljepšeg i multietničkog grada, Srbi su odlazili. Prišla sam sa tim Srbima i rekla sam im da sam i ja 3 meseca bila izbeglica, da znam kako je to kada te neko tera iz svoje zemlje, da znam kako je napustiti svoju kuću i da oni moraju da ostanu, kao što su i moji roditelji ostali na svoj rizik. Srbi, Crnogorci, Romi su mi rekli da se oni plaše osвете. Verovatno je među njima bilo i onih koji su činili zločine, ali oni su se uvažno plašili U^K. Drugo moje razočarenje je bilo kada sam stigla u Prištinu. Nisam mogla prepoznati svoj rođeni grad. U Prištini su bili neki potpuno strani ljudi

Došli su na vlast ljudi iz drugih krajeva, koji su navodno ratovali i doneli slobodu, mada to nema veze sa time. Ljudi koji zloupotrebljavaju ime U^K, koji pljačkaju, spaljuju, isteruju ljude, rade iste stvari koje je policija radila Albancima. Pošto je KFOR zajedno sa UN dužan

da ~uva mir i stabilnost na Kosovu, pitam se da li ne `eli ili ne mo`e da ~uva mir na Kosovu? Neko mora doneti mir na Kosovo, ali ko – ne znam. Pitam se {ta }e biti sa multietni-kim Kosovom? Da li }e to ostati mrtvo slovo na papiru?

Sta{a, Beograd

Mi smo u Beogradu, tokom velikih detonacija bile stalno na crvenoj liniji, u okru`enju: Rada, Lepa, Senka i ja. I druge osobe su se uklju~ivale, nekad smo bile zajedno po ~etiri sata da bi jedna drugoj ubla`ile strah. Onda, kada sam oti{la kod sestre, onda sam videla nove prizore paranoje. Mene je najvi{e ubijala ta paranoja, patriotska euforija, ta ~injenica da ja na Trgu Republike, gde stojimo toliko godina, ~etrdeset dana nisam oti{la u taj kraj, a stalno sam bila u Beogradu. Ja nisam mogla da hodam Knez Mihajlovom. Ja sam mislila da je to zaga|eno do te mjere da mi nemamo ni milimetra prostora kojim mo`emo da se kre}emo. Ja sam mislila, kao/pa kako da ja to izvodim svaki dan, da idem drugim putanjama da idem i da ne pogledam... ja nisam smjela da se suo~im sa tim zaga|enjem i s tom kontaminacijom i vi{e mi je bilo nego jasno, od prvog momenta, o ~emu se tu radi. I onda sam videla, tamo u unutra{njosti, tamo je sto puta gora situacija: Moja sestra i jo{ tri njene kolegice i jedan mu{karac iz tog grada slu{aju no}u Slobodnu Evropu i ne smeju ni da ka`u drugima zapravo da oni to slu{aju i onda sam ja shvatila da ja, svojim dolaskom i pojavom mogu da proizvedem probleme toj familiji. I onda sam se ja, iz obzira prema njoj, pona{ala krajnje poslu{no da nju ne bih povrijedila.

Jer, je do{la jedna ekipa nekih ljudi, ro|aci njenog mu`a, i oni su gledali u mene i govorili: jeste, ta~no je koliko ima spoljnih neprijatelja koji stalno gledaju... ali mi znamo da ima mnogo vi{e unutra{njih. Jao, ja ka`em, ja moram da se ~istim odavde...

Ja sam ose}ala, pored mu~nine od te paranoje, ja sam ose}ala nemo} zbog toga {to nisam mogla, kao svih prethodnih godina, da iska`em ono {to mislim. S jedne strane sam osje}ala stid, a s druge strane nemo}. A s tre}e strane sam ja bila potpuno u toj pri~i: {ta se de{ava tim ljudima koji su ostali tamo u Pri{tini, jer na~in na koji su se „osloba|ali“ telefoni u Pri{tini to je da svaki telefon, kad su ljudi tamo bili, sto puta se zove i ne mo`e da se dobije a ~im ih proteraju, telefon je oslobo|en. Negdje krajem aprila, taj jedini telefon koji je ostao u Pri{tini; to su ljudi koje ja poznajem i osje}am ih kao moju porodicu i ... to je moja emotivna porodica, jer ja sam stvarno rekla, vjerovatno kad se ovo sve zavr{i, svi Albanci i Albanke mo`da }e re}i: vi nemate vi{e prisutp na ovu teritoriju, to su bile jako pateti~ne, jako stra{ne izjave. Uvijek sam govorila, imam ja jedno mjesto, jedan kutak gdje }u ja mo}i da do|em bez obzira kakva je situacija. Mo`da je to bilo sebi~no kada sam, jednog dana, shvatila da sam se u`asno upla{ila kad je taj telefon „oslobo|en“. Ja mislim da mi je to bio jedan od najte`ih trenutaka kada nisam mogla da saznam kada su roditelji Norini iz straha oti{li na drugu adresu kod njihove sestre. To zvanje no}u u jedan-dva, u u`asnim okolnostima, kad ne mo`e danima da se dobi-je nikakva informacija. A ja moram da

vam ka`em jednu stvar – ta briga i ta pa`nja, ne samo osoba na tom jedinom telefonu koji je ostao, nego i briga drugih ljudi, prijateljica i prijatelja s Kosova da nas ni`im ne povrijede, da ne upute nijedan komentar ili pitanje koje ukazuje, koje proizvodi krivicu.. Jer sam, s jedne strane, jo{ u dublje o`ajanje padala, a s druge strane, ja moram da ka`em, jako me je osna`ivalo. Osna`ivalo me je da, u takvim okolnostima prijateljstvo nije do{lo u pitanje. Ja sam morala nekada po pola sata da postavljam pitanja tim osobama koje su ostale, {ta se zapravo de{ava. Oni su znali da smo i mi ranjivi i da sam ja ranjiva, i nisu htjeli da pri`aju, tako da sam ja npr. iz nekih istrgnutih re`enica stvarala sliku. Ja sam non-stop i{la od jednog do drugog mjesta... Ja sam imala jednu torbu i onda sam stalno i{la... odem na pijacu pa ponesem cve}a, povr}a... To je bio dio politi`kog anga`mana... Ne mo`e, Rada ima dvoje djece, ja idem kod nje, ona `ivi na kraju Zemuna. Mnoge `ive u razli`itim predgra|ima. I onda sam ja i{la, ja sam sama, ja sam privilegovana, ja mogu da spavam na sto mjesta, svaku no} mogu da mjenjam, nije mi uop{te va`no.. A meni je to ustvari mnogo pomagalo, jer sam ja sa tim osobama razmenjivala ono {to sam dnevno... A one su, istovremeno razgovarale, isto kao i Lepa, dakle, nas`etiri ili vi{e, stalno smo razgovarale sa Pri{tinom... Ako ne mo`e jedna dva sata da dobije vezu, onda je druga slede}a dva sata, pa druga slede}a dva sata...

I onda, to kad je Mimoza iz Pri{tine meni rekla da se ona pla{i svojih koraka, da je grad toliko pust, ja gledam tu sliku kako ona ide niz tu stranu i ona se boji

svojih koraka, nikog nema. Ja sam rekla, ja `elim da sa`uvam zdrav razum, ne znam da li sam uspjela, ali `elim da sa`uvam kriti`ki stav, da }e mi to sa`uvati zdrav razum. Dakle, i protiv NATO pakta i protiv Milo{evi}a, ali to je nekako bilo izvan mene, meni su te re`enice iz Pri{tine ili re`enice moje majke, koja je stalno govorila: Vрати se ku}i, ti mora{ da se vrati{ ku}i stalno odzvanjale. A onda ja njoj ka`em, pa ja imam ku}u i ovde i tamo... Ja sam apsolutno `ivjela ko da sam rascjepljena na tri djela i za mene nije bilo prostora da razgovaram sa prijateljicama iz inostranstva. Nisam mogla, zato {to sam ja shvatila da ne mogu da budem `rtva, da ja ne}u da budem `rtva, da ja ne mogu da im ponavljam {ta se de{ava u Beogradu, da ja mogu to da pri`am sa ljudima koji su isto to `ivjeli. I, jedne no}i, jedan moj drug na|e spasonosno re{enje. Ja ka`em, pa ja ne mogu da pri`am sa ljudima izvana, rekla sam im: jedna me zove iz [panije, jedna iz Italije... Ne mogu vi{e da pri`am, stvarno i nemojte me dovoditi u situaciju da vam pri`am detalje, mislim, to je morbidno, ja se ne ose}am kao `rtva, ja ne}u to i to me ne zanima, ne mogu. I on je rekao, ma nema veze, nismo mi ni `rtve ni agresori, mi smo ti kolateralna {teta, to svi znamo. Ja sam rekla: super, to je nova pozicija, nova uloga...

Istovremeno, ono {to me jako osna`ivalo na politi`kom planu, bilo je pitanje {ta da radimo, po{to je na nas bila tolika povika. Onda je napravljena jedna mre`a koju je pokrenuo sindikat Nezavisnost i bez obzira {to je to bilo zabranjeno i {to smo znali {ta to podrazumeva, ja sam stalno i{la na te sastanke. U po`etku je taj

broj bio jako, jako mali. Mi iz na{e grupe, to moje prijateljice znaju, mi nismo bile zadovoljne time, nama je bilo jako te{ko {to ne mo`emo to da nastavimo, mi smo se susretale na drugom mjestu ali se to ~inilo jako nedovoljno, nekad je bilo i op-tu`ivanja, izazivanja krivice, do{lo je do potresa, {to je i normalno ali eto, mi smo radile u okviru te mre`e. Ja sam putovala po nekim mjestima Srbije, stalno sam bila u kontaktima sa mladi}ima koji su iz Srbije, koji su do{li u Beograd i, osna`ivalo me jako {to su do{li italijanski pacifisti i pacifiskinje. To mi je izgledalo kao ono ranije. I, tih dana dok su oni bili, meni je bilo apsolutno... ta ~e`nja za aktivizmom... Onda sam videla koliko sam zavisnica od aktivizma, koliko ne znam kako }u da `ivim bez toga, kol'ko je to dio mog identiteta. Mislila sam kako oni ne mogu da ostanu du`e, a nisam htjela da idem nigde iz zemlje. E, jednom sam oti-}la kada su bili mirovni mar{evi u Italiji, E, tu sam na{la neku satisfakciju. I rekla sam, sada }u da dam sve izjave {to nisam mogla da dam u Beogradu, i zaista, do{lo je desetina televizija i ja sam sve rekla... Naravno, advokati su mi rekli {ta ja ne smem da pri-am, ali sve ostalo, i to mi je bila neka satisfakcija... i posebno me osna`ivalo kada sam vidjela {ta te `ene rade vani, one }e o tome da pri-aju, mislim da je to jako, jako bitno...

I osna`ivala me je u Beogradu sna`na, solidarna veza me|u aktivistkinjama i aktivistima. Ja sam to osjetila, zaista. Ali, meni je bilo potrebno da se hranim tom energijom, svakodnevnim vi|anjem, da ne{to napravimo zajedno, da ru-am... Jedne ve-eri kada je Lepa zvala

no}u u dva sata, kada je po-ela da pri-a da odlaze neke `ene ja sam se stvarno upla-}ila, jer zaista ti ljudi koji su bliski... {ta da radim... A onda sam ja pitala Lepu: a da li i ti ide{? Ona ka`e, ne. Pa onda, {ta me pita{ ho}u li ja da idem... Ja ne}u da idem... i sve je to tako... Ja ne}u da pri-am o politi-kim kontradiktornostima i o nekim zamkama da se u ime ljudskih prava izvr{ila jedna takva stra{na vojna intervencija, da se mir ne mo`e postiji ratom, da se mir mo`e postiji mirom, da ja, ni u jednom trenutku, bez obzira na u`ase koje je izveo Milo{evi}, ne mogu da opravdam vojnu intervenciju. Iako je bilo no}i kada sam rekla da treba da nestanem, svi treba da nestanemo.

Elizabeta, Torino

U svim na{im dokumentima smo dve stvari jasno dokazivale – da smo protiv bombardovanja, ali smo u stvari i protiv etni-kog ~i{enja. Ja sam i sad uverena da je NATO intervencija ubrzala etni-ko ~i{enje, da je pomogla Milo{eviu da svom silinom, brzinom, u tom vremenu na Kosovu sprovede takvo etni-ko ~i{enje. Nakon pregovora, potpisivanja u Rambujeu, odmah se povukao OEBS, me|unarodna zajednica je ostavila potpuno neza{ti}eno albansko stanovni{tvo, bez svedoka i posmatra-a. Mi nismo imale vi{e iluzija. Nismo mogle organizovati ono {to se zove interpoziciona intervencija (delovanje), {to zna-i da se postavimo izme|u dve suprotstavljene strane. Da su ostali, mogli bi da svedo-e o masakrima koji su vr{eni nad albanskim stanovni{tvom. [ta zna-i stvarati uslove za nasilnu poziciju. Zna-i stvarati uslove za

akcije i stavove ljudi. Znale smo da na tom području postoje osobe koje su za to spremne. To govorim za @ene u crnom iz Beograda, jer smo se uverile na njihovim skupovima, kroz kontakte zato {to su za to bile `ene Kosova. Na{ stav nije bio samo moralisti-ki, ve} je bio ukorenjen u praksi stvaranja mre`a u pravcu nenasilnog re{enja. Odmah smo se organizovali u Mar{ mira 9. aprila na kojem smo svi mu{karci i `ene izrazili potpuno protivljenje odluci italijanske vlade o u-estvovanju u NATO. Bilo nas je oko 100.000 ljudi.

Najte`e je bilo zbog ratne politike. Zbog uzroka rata. Paralelno sa tim akcijama stvorile su se mre`e unutar bloka protivljenja ratu. Razvila se sna`na diskusija, gde je trebalo upotrebiti mnoge analize. Mi smo u isto vreme podsticale stvaranje alternative ratu, ne samo ovom ratu ve} svim ratovima. Stvorene su grupe eminentnih pravnih stru~njaka u Italiji, koji su detaljno, temeljito razgovarali o kr{enju italijanskog ustava, me|unarodnog prava, ne samo zbog kritike ve} da bi osposobili sve gra|ane da spre-e takve korake vlade, koji nisu zasnovani na mi{ljenju stanovnika. Pravili smo nau~ne grupe da ispituju kakve posledice je ostavio ovaj rat na zaga|enje okoline. Na koji na-in, mi kao individue, mo`emo da uti~emo na spre-avanje takvih politika? Na izbor na{e vlade, koja govori u na{e ime, a nema na{u podr{ku?

Ada, Novi Pazar

U {koli je bila sablasna ti{ina, deca koja umeju da budu stra{no bu~na, toga dana su bila stra{no tiha, upla{ena. Ja ula-

zim u u-ionicu i ka`em da }u tog dana govoriti o jednoj vedroj strani `ivota, o ljubavi. Slu{aju me nekih pet minuta zato {to me uva`avaju, zato {to se pla{e, a onda jedan de~ak ka`e: "Profesorice, ja imam svega 16 godina, i ni{ta nisam do`iveo." Posle toga jedna devoj-ica pita da li mo`e da peva. ^as traje beskrajno dugo, ~ini se satima. ^asovi nisu skra}eni, iako je u zemlji progla{eno vanredno stanje. Dok devoj-ica peva umilnim glasom, ja se okre}em prema tabli da me ne vide da pla~em. Deca me pitaju ho}e li biti bombardovanja, ima li {kola podrum. Tvrdim da postoji skloni{te iako znam da ga nema i da se deca nemaju gde skloniti, ako se tog popodneva ne{to desi. Toj deci ja vi{e ne}u predavati, ne}emo govoriti o ljubavi. Agonija je od devedesete godine, ali agonija od 24. marta traje. Mi smo gledali egzodus Albanaca i sve me je to li~no potresalo. U {koli sam morala da budem de`urna, de`urali smo po nekih {est sati, grad je bio totalno zamra-en. Vladalo je op{te nepoverenje, jer ja `ivim u me{ovitoj sredini, a ve}ina se bojala da se ne dogodi Srebrenica, da se ne dogodi Pe}, Gora`de, Fo~a... Dana 31. maja civilna zgrada je bombardovana, bilo je mnogo `rtava. U nekim izve{tajima pomnije se brojka od 13 u nekim drugim od 23. Tom prilikom niko od Muslimana nije stradao, sve `rtve bile su pravoslavne veroispovesti, tako da je gradom kru`ila pri-a da su Muslimani bili obave{teni, da je na zgradi bio lokator, da je neko od Muslimana putem interneta obavestio NATO i da su zbog toga svi Muslimani bili iz te zgrade i okoline iseljeni. To naravno nije ta~no. Kru`ila je pri-a da je pi-

lot bio Tur-in kao i da su neki namerno i nenamerno `eleli da se ja osetim krivom {to sam tog dana bila gladna, {to smo iseljeni i izvesno vreme `iveli u tetkinoj ku}i. Kada sam posle oti{la do stana bio je totalno razru{en. Pitali su me u gradu da li je istina da je krilo od mog regala usmrtilo neku `enu.

Silvia, Bologna

Te{ko sam mogla da uspostavim vezu sa Tiranom. Nisam mogla mnogo da uradim u Albaniji, ono {to sam mogla je da obavestim druge osobe i organizacije o tome. Tokom mog boravka u Albaniji, meni je nedostajalo informacija sa druge strane, o tome {ta se tamo de{avalo Srpkinjama. Bila sam dve nedelje na Kosovu kad je rat zavr{en. I jedna stvar me je pogodila i upla{ila u Mitrovici, koja je paradigma te situacije, izo{trena. Grad potpuno fizi-ki podeljen, jedna i druga strana nemaju nikakve kontakte. [ta zna-i da je rat zavr{en a vlada toliki strah. Imala sam ogromnu potrebu da se razlikujem od onih koji su bili saglasni sa intervencijom.

Roza, Kragujevac

Jo{ od osnovne {kole u meni se stvorio takav bes i jo{ me dr`i, odr`ava neka mr`nja prema ostalima i `elja da pomognem svom narodu da ostvari svoja prava. Godinama se vr{i etni-ko-i{enje Roma. Na to niko ne obra}a pa`nju, to samo pro|e kroz na{e u{i. Godinama se govorilo o me|usobnom odnosu Srba i Hrvata, sada se govori o me|usobnom odnosu Srba i Albanaca. Kada sam bila u Americi sa mnom je bila `ena, predstavnica Alba-

naca. Non stop je pri-ala kako Srbe treba bombardovati. Trudila sam se da shvatim {ta ona to pri-a, ali mi je sve to izgledalo nemogu}e. Ona je predstavnicica jedne nevladine organizacije. Kada je 24. marta bombardovana Jugoslavija i Pri{tina, ona je plakala {to je meni izgledalo vrlo ironi-no posle svega onoga {to je pri-ala. Postavljam sada pitanje {ta to Rome pokre}e da ne mrze sve ostale. Pri-ate o silovanju, o nasilju, a Romi ako `ive na Kosovu moraju da pri-aju Albanski, ako `ive u Ma|arskoj moraju da govore ma|arski, ako `ive u Srbiji moraju da govore srpski. Mogli bi malo od nas da u-ite {ta zna-i biti miran, tolerantan, nenasilan – o`emu vi stalno pri-ate.

Lepa, Beograd

Ja sam ve} godinama u svetskoj mre`i (protiv) nasilja nad `enama za vreme rata, tako da sam ja ~ula na mnogim konferencijama iskustva `ena iz Avganistana, Ruande, [ri Lanke i drugih zemalja i u svim ratovima jako sli-ne stvari su se doga|ale i doga|aju se i danas. Tako da 24. marta, kao da sam bila spremna jer sam imala iskustvo. Shvatila sam da je do{lo moje vreme i da sad treba da se organizujem i mi smo se u Centru u kojem radim, odmah organizovale da dajemo podr{ku `enama u strahu, po{to je strah bio u po~etku osnovna, najve}a i skoro jedina emocija. Tako da sam od 24. marta imala dve paralelne stvarnosti – jedna ova u Beogradu, gde se `ene pla}e i jedna na Kosovu gde se ne{to stra{no doga|a. I tre}a stvar koja je meni vrlo brzo postala jasna to je da Milo{evi} nije potpisao Rambuje odmah na po~etku, nego je pot-

pisao bombardovanje, da bi mogao da izvr{i etni-ko ~i}enje. Zna~i, svaka bomba koja je pala na SRJ potpisana je od Milo{evi}a. To je bio moj stav i ja sam prosto smatrala da NATO nije moja opsesija. Mislila sam da mirovne aktivistkinje treba da se bave NATO-om.

U Beogradu su posle tzv. mirovnog koncerta klinici oti{li i razbucali sve McDonald's-e, sve kulturne centre, ambasade. To se zvao mirovni koncert. I oni su do{li sa "mirovnim koncertom" na mesto gde su @ene u crnom ve} {est godina stajale. To je bilo jedno sra{no neprijatno ose}anje. Ne neprijatno – to je bila mu~nina. Sa druge strane je bila nemogućnost da se u okolini govori o etni-kom ~i}enju, zato {to je `enama bilo te{ko zbog bombardovanja i straha da se u stvari dogaja ne{to drugo. De{avalo se da okrenemo telefonski broj i po dvadeset puta dok ne dobijemo vezu sa Pri{tinom. Tamo su bile potpuno druga~ije pri-e, potpuno druga~iji strah. Nikada ne}u zaboraviti te pri-e. Imali su jednu rupicu na zavesi i de`urali su po dva sata da oni ne bi do{li po njih sa ma{inkama. Isto tako je bilo jasno da ona ne samo treba da se pla{i bombardovanja, nego je strah u Pri{tini deset puta bio ve}i od srpske vojske, policije (plavi, zeleni i maskirni – takav je `argon bio). Jednom mi je rekla da ne mo`e da razgovara sa mnom po{to su po~eli da izbacuju ljude sa ma{inkama iz njene ulice. Prva i druga zgrada su ve} izba~ene te su imali samo jo{ deset minuta. To je bilo sve. Nisam imala {ta da joj ka`em i nisam znala {ta da radim. Oni nisu znali {ta }e da se dogodi, ja nisam znala {ta }e da se dogodi i stalno sam joj govorila kako je volim i kako je ona divna.

Dok je jo{ trajalo bombardovanje ja sam odlu~ila da odem u Makedoniju i posetim nju i druge moje drugarice iz Pri{tine. To je cela pri-a kako su ih trpali u te vozove, bilo ih je tri do ~etiri dnevno. ^etiri dana i ~etiri no}i su stajali na ki{i na jugoslovensko-makedonskoj granici. Meni je ostala u u{ima pri-a kako su kroz te vozove {etali tipovi koji su nosili `ute najlon kese i nare|ivali ljudima da ubacuju li-ne karte u njih. To je za mene bilo tako stra{no, jer mi `ivimo u XX veku, imamo internet, 66 puta se i{lo ne Mesec, a mi tu govorimo o nekoj civilnoj dr`avi, a u stvari, li-ne karte se skupljaju kao klikeri.

To {to je bilo stra{no je to da je svaka mala razlika drugim ljudima donosila nelagodnost. Na primer – za{to mi nismo stavile onaj selotejp na prozor i to je moglo da zna~i da smo NATO dou{nici. Bilo je toliko neprijatno da smo na kraju morale da stavimo to zbog kom{inica. Druga stvar je bila da je meni moja sestra od tetke rekla kako to da ja ne gledam televiziju? Ona je svaki dan sedela i gledala RTS i nije mogla da shvati {ta ima neko uop{te da ne gleda televiziju. Drugi su opet bili besni {to neko gleda BBC.

Vera, Vrnja-ka Banja

Ja sam u svakom momentu izra`avala svoje mi{ljenje i onda kada su Slavka] uruviju ubili, samo {to ja nisam imala taj zna-aj. Ja sam pristalica jedne moje mlade prijateljice, profesorke knji`evnosti iz Ni{a, koja ka`e: zatvorim se u svoju sobu pa se proderem: JA SAM PROTIV i ra~unam da }e se taj moj krik prisajediniti nekom horu koji }e na kraju u~initi da

stvari bolje krenu. E, ja se neprestano derem. Neprilike koje mi imamo su velike. Mi ne moramo da se pojavljujemo na televiziji, mene su pitali na televiziji {to vas nema ~e}e na na{oj lokalnoj krasnoj televiziji... mi smo u prednosti u odnosu na Beograd. Ja sam rekla da koristim svaku slavu, proslavu, skup, sahranu da ka`em svoje mi{ljenje. Ja sam nagovarala momke da se ne odazivaju na poziv i ~injenica je da 23.000 srpskih mladi}a se nije odazvalo na poziv, nemaju toliko zatvora da ih sada arestiraju. Prema tome, koliko sam momaka upoznala – rezervista koji su se vratili, svi su bili u`asnuti. Ima potencijala u ovom ~emernom narodu. Ja malu nadu gajim. Evo {ta sam ja uradila: neka svakoj od vas gospod Bog ne da da bude majka sina jedinca koji je slu`io vojsci u Sarajevu kada je rat po~eo i kome je pretila svakodnevna opasnost da dobije poziv za neku vojnu ve`bu, odnosno za privatni rat Slobodana Milo{evi}a. Prvi put kad je do{ao, mesec dana posle odslu`enja vojnog roka, kad je prozivar u{ao u dvori{te, ja sam mu zapretila pu{kom – nikome to ne preporu~ujem, kazala da imam arsenal u ku}i a ti si mi najbli`i koga mogu da ubijem. Ja ne mogu da do Slobodana Milo{evi}a do|em ali, da u ovo dvori{te nisi vi{e u{ao... Da li je slu~aj, vi{e se niko pojavio nije.

Concha, Madrid

Od 1992.godine kada smo upoznale @UC poku{ale smo u~initi sve na planu davanja kontrainformacija. Na taj na~in smo poku{ali raskrinkati informacije koje smo imali kako od Milo{evi}a tako i od strane me|unarodne zajednice. Po~ev{i

od 1996.g. imaju}i u vidu informacije koje smo imale, po~ele smo upoznavati situaciju na Kosovu. Sa @UC i sa studentima Pri{tinskog univerziteta imale smo nadu da nenasilje mo`e pobediti u nekom uglu (delu) Evrope. Po~ev{i od masakra u Drenici udvostru~ile smo na{e aktivnosti jer smo videle da se pribli`ava rat. Na{a vlada uklju~ila se u rat kr{e}i sve zakone i tako|e protivno volji {panskog naroda koji je na referendumu bio protiv {panskog u~e}a u takvim operacijama. Budu}i da @UC nisu mogle raditi same, onda su one sa drugim organizacijama u~estvovala u organizovanju javnih protesta. U nekim mestima iza{le smo na ulice kao @UC, ali bilo nas je jako malo. Pored u~e}a na protestima veoma mnogo smo se bavili {irenjem alternativnih informacija. Sa dubokim `aljenjem moram re}i da je u jednom delu {panske levice koja sebe defini~e kao komunisti~ku, odnosno ponekad kao socijalisti~ku, prevladava to da se doktrina prikazuje kao istina. Zbog takvih te{ko}a do{lo je do takve situacije da nema neke jasne politike protiv Milo{evi}a. U kontra informacijama koje smo {irile obja{njavale smo da je na Kosovu mogu}e na}i neko nenasilno re{enje. Me|utim, vo|e me|unarodne zajednice nije zanimala ta strategija nenasilja. Mnogo vi{e ih je zanimalo da daju podr{ku Milo{evi}u. Sudelovale smo u mnogim oblicima legalnog protesta, ali u~inile smo i mnoge ilegalne akte. Jer smatramo da je na o~igled rata na Kosovu jedina solucija, solucija neposlu{nosti. Ovim akcijama gra|anske neposlu{nosti htele smo pokazati da svako od nas mora re}i ono {to misli o ratu. Pa ~ak ako to i dovodi do

kr{enja njihovih zakona. A to je bilo mogu}e u-initi. Naravno, znamo da moramo ra-unati sa posledicama. Nekoliko fotografija smo napravile na kojima pokazujemo kako NATO ubija uz pomo} na{eg novca. Ve} godinama vodimo kampanju, koju smo sada intenzivirali, da se ne pla}aju porezi i doprinosi za rat. Jedna od tih akcija izvo|ena je unutar zgrade Ministarstva finansija . Naime, neke `ene su se skinule gole i natopile la`nom krvlju, kako bi pokazale ranjivost ljudi a posebno `ena u ratu. Tako|e smo imale i druge manifestacije u Vrhovnoj vojnoj komandi protiv NATO-a i Milo{evi}a, sa propratnim u-incima o trgovanju ratom. Apelovali smo na to da se dezertira. Tako|e smo pozivali na to da se ukinu vojske. S obzirom da smo videli predhodne ratove u Jugoslaviji, tradicionalna politika i tradicionalni politi-ari su se pokazali neprikladnim. Potrebno je oduzeti novac militarizmu i usmeriti ga na druge projekte, a vrednosti militarizma nadomestiti vrednostima mira i nenasilja. To je sve.

Gianinna, Verona

Pre svega moram re}i da sam protiv bilo kog rata. Tako|e sam protiv bilo kog oblika etni-kog -i}enja. Ono {to me tu posebno pogodilo jeste to da ja spadam me|u one koji su i{li u Jugoslaviju, koji su imali veze s Jugoslavijom. Do poslednjeg trenutka nisam verovala da }e do}i do ovog tipa rata. Posebno me pogodilo to {to nisam mogla uporediti ovaj rat sa bilo kojim poznatim tipom rata. Ono {to je tu posebno razli-ito od svih dosada{njih ratova je i samo ime humanitarni rat.

Dakle, ono {to je posebno tu va`no jeste da smo poku{avali upozoravati na odgovornost ne samo Milo{evi}evog re`ima nego i na odgovornost me|unarodne zajednice, koja 10 godina nije u-inila ni {ta da spre-i ovo {to se sada dogodilo. Ono {to me je obradovalo jeste -injenica, da na dan kada su zapo-ela bombardovanja, da smo mi @ene u crnom bile na trgu. Demonstrirale smo. Dalo mi je mnogo snage to {to sam bila sa osobama koje imaju zajedni-ke pozicije. Ono {to sam posebno -inila, o tome je ve} govorila Odila, to sam isto i ja -inila. A to je da upoznam javnost s postojanjem "druge" Jugoslavije, s postojanjem "druge Srbije. One Srbije koja se ne identifikuje sa Milo{evi}em. Kao {to postoji "druga" Italija koja se ne sme identifikovati sa italijanskom vladom, tako postoji i druga Srbija. Ono {to je u-inilo da imam lo{e ose}aje jeste ravnodu{nost ljudi. Recimo, poseban trenutak je bio kada su neke bombe izba-ene na jezero Garda. Onda sam pomislila da bar jedna eksplodira mo`da bi ljudi onda kona-no shvatili {ta zna-i kad padaju bombe. Da se tu ne radi o jednom drugom svetu, da sa jedne strane postoji nekakav normalan `ivot, a s druge strane ne{to {to se doga|a negde sasvim drugo. Zanimljivo je da je istovremeno, dok smo mi i{le pred bazu u Avianu da demonstriramo protiv rata, da je bilo mno{tvo ratnih turista, -ak vi{e nego nas, koji su dolazili da gledaju avione kako pole}u. To je taj moj ose}aj besa. Da se tu radi o novom tipu rata. Tipu rata koji mo`e izbiti u bilo kom trenutku, u bilo kom delu sveta.

Ziba, Novi Pazar

Po{to ja radim kao urednik u jednim lokalnim nezavisnim novinama, pitanje je bilo da li nastaviti sa radom ili se povu}i u ilegalu. To pitanje je postalo pitanje opstanka, ~asti, obraza, koje smo do tada, u predhodnih sedam godina, izgradili u toj sredini. Kad su nam prijatelji iz Beograda javili da nezavisne novine potpuno li-e na „Politiku” , pitanje da li nastaviti sa radom ili ne, postalo je jako va`no u na{em `ivotu. S jedne strane je nad nama Zakon o informisanju, a s druge strane ratne uredbe koje su donete. Strah za sudbinu dece je ~inio da smo bili u velikim dilemama. Kad sam dobila poziv za konferenciju za {tampu u novopazarskom Crvenom krstu, te dileme su pale. Sekretar Crvenog krsta nas je informisao da u Novom Pazaru ve} ima 4 hiljade raseljenih lica i da od vlasti niko ne `eli da zna za njih. Tu sam saznala da je po prekom postupku izre-eno 15 prekr{ajnih kazni za ljude koji su primili raseljena lica i za sama raseljena lica. To su detalji koje gra|ani nisu mogli saznati na drugi na~in sem da mi na|emo hrabrosti da to objavimo. U tom trenutku sam znala da }emo to objaviti i da }emo taj broj koji nam je bio u pripremi pustiti u prodaju, iza toga }emo razmi{ljati ho}e li moj mu` u zatvor ili ja. ^ini mi se da smo prevazi{li taj gr~ i{~ekivanja hap{enja, onog trenutka kad nam je stigao prvi ratni broj beogradske “Republike”. “Republika” nije promenila svoju koncepciju i niko iz redakcije nije uhap{en. Mi smo zaigrali na tu kartu da }e SUP iz Novog Pazara konsultovati Beograd, pre nego {to krene u hap{enje. Dakle, da se ne udaljavam od teme, htela sam

da ka`em da je oblik mog li-nog otpora i onome {to je bio rat i onome {to je bilo etni-ko ~i}enje u oba smera ili {to to jeste, jer neke stvari jo{ uvek traju, bio upravo nastojanje da potpune informacije o tome {ta se de{ava u na{em najbli`em okru`enju stignu do ljudi koji to `ele da saznaju. Da ponovim re~enicu koja je od ju-e dvatri puta do danas re~ena, da je o-igledno lak{e biti unutar rata nego van njega. Prijatelji kojima su, za divno ~udo, stizale na{e novine i oni ih i{~itavali, zvali su nas i davali nam podr{ku. Ose}ala sam se ponosno {to smo uspeli da sa-uvamo koncepciju lista u tim vremenima, kada je, bogami, bilo potrebno i hrabrosti i ume}a da se to u~ini.

Luisa, Rim

Govori}u o mu{karcima i `enama nasuprot varvarskog sveta u kojem `ivim. Jedna od najve}ih nada, koju sam imala ujutru kad ustanem – samo da pada ki{a, da se otvori nebo, da se ne mo`e bombardovati. A onda ta kontradikcija: pada ki{a, a izbeglice su ugro`ene, napolju u blatu ~ekaju o-ajni da u|u u Makedoniju. Ki{a je bila pozitivna i negativna u isto vreme. Mi smo se odmah autonomno odlu-ili za pokret otpora. Mi nismo `eleli da budu uklju~ene politi-ke partije. Me|u partijama koje odlu-uju su i parlamentarne partije. Do{lo je do rascepa u partijama, izme|u baze i onih koji su ih predstavljali u parlamentu. Prvi su bili protiv bombardovanja, a oni u parlamentu za. Mo`da vam se ~ini da je 100.000 malo za jednu naciju, ali za jednu takvu manifestaciju bilo je mnogo. Bilo je zna-ajno da se po-ka`e da postoji mirovni narod, narod koji

tra`i da se po{tuje italijanski ustav. U tome je bilo mnogo disonantnih glasova, nisu bili svi protiv bombardovanja. Mi smo izme|u ~eki}a Milo{evi}a i nakovnja NATO-a. Bilo je onih koji su samo kritikovali Milo{evi}a a ne i NATO. Mi smo kritikovali obe strane. Na{e je bilo da pro{irimo stav za koji smo se zalagali i da budemo i protiv NATO-a i protiv Milo{e-vi}a. Mi iz mirovnog pokreta smo se odmah organizovali da idemo da pomognemo izbeglice sa Kosova u Makedoniji. To je bila na{a autonomna odluka, odbili smo da u~estvujemo u humanitarnoj akciji na{e vlade, koja se zove Duga. Odbili smo da budemo sa onima koji prvo bombarduju, a posle le~e i poma`u. Dakle, ja sam prvih dana, nakon dva dana bombardovanja, sa jo{ dve osobe do{la u Beograd. Tu smo do{li da izrazimo solidarnost i da nastavimo sa grupama u Beogradu, Pan~evu, Kraljevu sa kojima smo sve te godine sara|ivale. Videla sam mnogo toga {to ste vi pri~ale – crne oblake nad Pan~evom. Ono {to smo mi radile u Italiji je bila stalna, neprekidna akcija, tako da je klima bila manje ratno-hu{ka-ka no u Engleskoj. Zato {to su bili na ulicama Italije gra|ani koji su stalno zahtevali da se prekine sa ratom.

To je bilo permanentno delovanje i kontakti sa drugim grupama. Bilo je dosta potresa i sukoba. Mi, @ene u crnom, smo poku{avale da budemo interpoziciona snaga me|u sukobljenima. Ameri~ka kongresmenka je odgovorila da je cilj intervencije da za{titi ljudska prava. Ona mi je odgovorila da se preko Balkana otvara put u Aziju. Dakle, mi treba da razgovaramo, kakvu borbu za mo} vodi i

jedna i druga strana. Ovo je jedno stu{tin-sko pitanje da li se nasilje mo`e zaustaviti bombardovanjem. Ko je podr`ao, od me|unarodne zajednice, nenasilni pokret na Kosovu, gra|anski protest u Srbiji 1996? Tako me|unarodna zajednica nije reagovala na nasilje u Turskoj prema Kurdima. Ovde se radi o jednom preciznom interesu.

Jelica, Kraljevo

Moram prvo re{i da je Kraljevo grad koji je imao 28 hiljada mobilisanih mu{karaca za rat na Kosovu. Vi{e od ~etrdeset njih je vra}eno u kov~ezima nakon rata. Gra|ani Kraljeva su ih oplakali i svoj otpor pru`ili }utnjom. Svoje ogor~enje i otpor prema svemu {to se de{ava i danas izra`avaju }utanjem. Mi{ljenja su da eufori~nu radost na mostovima Beograda ne}e nikada oprostiti. Kraljevo je tako|e grad koji danas ima preko 25 000 izbeglica, ve}ina njih, bar 20 000, nikada se ne}e vratiti. Svi peru ruke od njih. Svi zatvaraju o~i pred njihovim postojanjem. Aktuelna vlast na prvom mestu. Lokalna vlast iz razloga {to nema mogu}nost da im pomogne. Svi se oni ose}aju izmanipulisanim. Ali tako|e znaju da se vratiti ne}e, odnosno ne mogu. Luiza je ju~e pomenula mirovni pokret u Rimu, mirovni mar{, koji je okupio stotine hiljada ljudi, a ja se pitam da li je kod nas ikada moglo da odreaguje na taj na~in bar sto ljudi? Pitam se tako|e dokle mo`emo da }utimo? Koliki nam je taj prag osetljivosti? S obzirom na to da su mnogi ratovi iza nas, a da nismo odreagovali ni na njih, ni na ovaj koji je neposredno iza nas. A opet postoje pretnje novim gra|anskim ratom.

Mislim da se mi moramo osloboditi straha od javnog nastupa, da ka`emo da smo mi protiv svakog oblika nasilja koji se ne ogleda samo u ratu. Da ka`emo da je dosta, da moramo ne{to da menjamo. Ovo dru`enje je jedan od na-ina da mi `ene steknemo vi{e samopouzdanja. Da svojom senzibilno{u ubla`imo niske strasti koje zadnjih deset godina drugi name}u da se razvijaju u nama. Zato sam zahvalna prijateljicama iz Italije i ujedno zadivljena njihovom uporno{u da istraju, da nas podr`e da budemo sna`nije a samim tim da budemo va`nije sebi i drugima.

Nada, ^a-ak

Po~etkom maja meseca, u jednom trenutku, na jednom sastanku sa prijateljima knji`evnog kluba u ^a-ku, kao {to je svojevremeno Emil Zola rekao svoje ~uveno OPTU@UJEM i uzdrmao francusko dru{tvo, tako se u meni, na tom sastanku rodila jedna sintagma NE PRISTA-JEM. Kada sam to izgovorila svi su to prihvatili, jer su se isto ose}ali. Tako se rodila ideja da preduzmemo bilo {ta, da bi smo makar ne{to u-inili u vremenu kada je vladao moratorijum na strana~ke aktivnosti, kada je informisanje bilo nikakvo. Da bilo {ta preduzmemo, da kao ljudi ne sedimo mirno i ~ekamo gledamo kako nas bombarduju. Osnovali smo Gra|anski parlament. Napisali vrlo brzo programski dokument. U njemu progovorili protiv

bombardovanja. Zatra`ili povratak svih izbeglica. Zalo`ili se da me|u ljudima vlada jednakost u smislu religije, nacionalne pripadnosti i svega ostalog {to smo smatrali da je privatna stvar. Na prvom skupu smo imali oko hiljadu ljudi. Me|utim, posle samo nekoliko dana svakodnevnog okupljanja, policija je uhapsila nas {est. I to po jednoj od sramnih uredbi, iz ratnog stanja koje su doneli o okupljanju gra|ana.. Kaznili su nas visokim nov~anim kaznama, ali gra|anski parlament nije prestajao s radom. Danas, posle zavr{enog bombardovanja ima zna~ajnu funkciju u gradu.

Na kraju bih htela da ka`em da Albanci imaju veliku podr{ku u srpskom narodu, jer se represija ne vr{i samo nad njima nego i nad nama.

Odila, Schio

Pre svega se `elim zahvaliti za ove dane koje ste nam poklonili, za svedo~enja koja smo ~uli, za manifestaciju koja nam je posle meseci patnje omogu}ila da ponovo budemo zajedno. Jo{ jednom smo shvatili koliko je va`na solidarnost i ne`nost me|u nama. Verujem da je to ona snaga koja }e nam omogu}iti da nastavimo dalje raditi. Moramo ~uvati mre`u koja postoji me|u nama i me|u svim `enama. Jo{ jednom hvala.